دەربارەی دۆخی کرێکاران … نووسینی: دانا حمید

بۆ کرێکاران؟ ڕەنگە کرێکار و کرێکاران لەسەرتاسەری دونیا، سیاسەت و ئەدەبیاتی هەموو گەلێکدا شوێن و پێگەی خۆی هەیە. وە ئەم چینە واتە کرێکاران، دەبێ هەر لە دۆخی کارکردندا بن یان نا، یان پرسیارێکە بەشێوەیەکی تر بکەین: دەکرێ وەزعی ژیان و گوزەرانی کرێکاران لە جیهاندا باشتر بکرێ. وە یان کرێکاران بارودۆخێکی ئاڵۆز جیهانیان هەیە، ئەوەی لەم ”یاداشتە-نوسین” نەدا ئاوەمان لەداوەتەوە، ئەوەیە: ئایا و بەچارەسەرنەکراویان کرێکاران بۆ شوێنێکی تر کە کۆچ دەکەن بۆ کارکردن و بژێوی ژیانیان، بەڵام کە ڕوودەکەنە نیشتیمان و مەنفای دووەم، وەک غەریبە و بێگانە سەیر دەکرێن......

[بۆ خوێندنەوەی ئەم بابەتە کلیکی ئێرە بکەن ….]

ئاگامبێن: پەتاکە بیانوو بوو بۆ ڕاگەیاندنی ڕەوشی ئاوارتە -6- … ئازاد حەمە

بەشی شەشەم

نازانین مردن لە کوێ چاوەڕێماندەکات، لێمانگەڕێن با لە هەموو شوێنێك چاوەڕوانیبکەین. تێڕامانی مردن تێڕامانی ئازادییە. ئەوانەی خۆیان فێری مردن کردووە نازانن چۆن خزمەتدەکەن. زانینی ئەوەی چۆن دەمرین لە گشت نشوستی و زەبرێك ئازادماندەکات.

میشێل دە مۆنتاین Michel de Montaigne

دەروازە: ئەوەی دەیکەینە ناواخنی ئەم بەشە پەرچەکرداری فەلسەفەی سیاسی هزرڤانی ئیتالی جیۆرجیۆ ئاگامبێن Agamben ە لەمەڕ پەتای کۆرۆنا. پەرچەکردارییەکە لە میانەی پووختەی ئەو تێکستانەوە بەردەستی خوێنەری دەخەین کە ئاگامبێن لەماوەی دوو مانگی رابردوو نووسیونی. نووسینەکان دەقی پووخت پووختن کە لە یەك دوو ماڵپەری سەرەکی ئیتالی بڵاوبوونەتەوە و دواتریش بۆ وەرگێڕانەوە لە هەندێك ماڵپەری تری ئەورووپای بڵاوکراونەتەوە(بڕوانە ژێردەر). لەم بەشی پێشوو کرۆکی ئەو تێزە فەلسەفییە سەرەکییانەی ئەم هزرڤانەمان بەرچاوخست کە لەگەڵ ئەو نووسینانەیدا یەکدەگرنەوە سەبارەت بە کۆرۆناڤایرۆس نووسران و ئەستاش هەوڵدەدەین پووختەی دەقەکان وەك خۆی بخەینە بەردەست خوێنەر تا راستەوخۆ لەوە بەئاگابێت کە ئاگامبێن بە چ شێوازێکی فەلسەفی-سیاسیی پەرچەکردارییەکانی دەگەیەنێت و کاردانەوەش لەناو تێگەیشتنی روناکبیرانی ئەورووپای دروستدەکات و تاکوەش دەکارێت ڕاچەڵەکانی هزری لە بینین سەبارەت بە پەتای کۆرۆنا، لە پەیوەندی بە دەسەڵاتی سیاسی ئەورووپایی لە ڕاگەیاندنی ڕەوشی ئاوارتە، دروستبکات. دەقەکانی ئاگامبێن بە ناونیشانەکانیەوە خراونەتەبەرچاو و لە زۆر شوێنیش بەجۆرێك داڕێژراون کە ڕوونی لە تێگەیشتنی خوێنەری کورد دروستبکەن. دواتریش ڕاڤەی پوختەکان دەکەین.

داهێنانی ئەپیدێمیك The Invention of an Epidemic

بە ڕووبەڕووبوونەوەی ئەو ڕێکارییە ناچارییە ناشایستە و نالۆژیکییەی دژ بە ئەپیدێمی (درمی یان کەتووشی Epidemic-Épidémie) ناوبراو بە کۆرۆناڤایرۆس گیرانەبەر پێویستە بڕوانینە بەیاننامەکانی"سەنتەری توێژینەوەی نیشتیمانی" کە ئاماژە بەوە دەکەن کە پەتای سارس SARS-CoV2 لە ئیتالیا بوونی نییە و ئەوەی بوونی هەیە پەتایەکی تری سووکە، کە دەشێت دە هەزار کەسێك پەیوەیببن و بە جۆرێك لە ئینفلۆوانزای تایبەتیش ناوبنرێت و بەشێکی کەمیش لە تووشبوان (10-15%) دووچاری هەناوسانی سییەکان دەکات و ژمارەیەکی زۆر کەمیش لەوانە، کە نزیکە بکات 4% ، پێویستی بە چاودێری چڕدەبێت. گەر ئەمەیە دۆزەکە کەوابێت بۆ ڕاگەیاندنەکان و دەسەڵات کار بە بڵاوکردنەوەی کەشێکی شڵەژان Panic دەکەن کە ئەمەش بووە هۆکاری دروستکردنی ڕەوشی ئاوارتە (باری ئاوارتە، دۆخی ڕیزپەڕ State of exception)و سەپاندنی قەدەغەی هاتووچۆ و هەڵپەساردنی هەل و مەرجی کار و ژیان؟دوو هۆکار هەیە ئەم ڕەفتارە ناهاوتایە ڕوندەکاتەوە. هۆکاری یەکەم ئەوەیە، مەیلێکی زۆر بە

بەکاربردنی(خستنەگەڕی) ڕەوشی ئاوارتە هەیە وەك پارادایم paradigm ێکی نۆرمالی حکومەت. ئەو مەرسومەی کە حکومەت زۆر بە پەلە سەبارەت بە پابەندبوون بە پاك و خاوێنی و ئاسایشی گشتییەوە پەسەندیکرد ڕێگایەکی ڕاستەقینە بوو بە بەسەربازیکردنی ئەو شارەوانی و ناوچانەی دەنگەی ئەوە هەبوو کەسێکی تووشبووی بە ڤایرۆسی تیابێت و سەرچاوەکەشی نەزانراوە. ئەم فۆرمە ناروون و نادیاریکراوە وادەکات ڕەوشی ئاوارتە لە گشت ناوچەکان درێژبکرێتەوە لەکاتێکا دەشێت ئەو حاڵەتە لە شوێنی تر ڕوونەدات.
بەپێی مەرسومە حکومییەکەش ئازادی کەوتە بەردەم سنوردارکردنێکی جدییەوە :1) قەدەغەکردنی گشت هاتووچۆ و جوڵەیەکی تاکەکان لە شارەوانی و ناوچە پێوەبووەکەوە بە شوێنێکی تر؛ 2) قەدەغەکردنی چوونە شارەوانی یان ناوچەی پێوەبووەکە؛ 3) هەڵپەساردنی گشت جۆرە بۆنە و کۆبوونەوەیەك کە لە شوێنی گشتی و پرایڤت دا بکرێت، تادەگاتە بۆنە و ڕووداوی ئاینی و ڕوناکبیری و وەرزشی، تەنانەت گەر لە شوێنە داخراوەکانیشدا بێت ؛ 4) هەڵپەساردنی خزمەتگوزارییەکانی پەروەردە بە مناڵان و قوتابخانە و گشت ئاستەکانی تر، گشت چالاکییەکانی قوتابخانە و خوێندنی باڵا وەستێنرا خوێندنی دیستانس نەبێت؛ 5) هەڵپەساردنی گشت خزمەتگوزارییەکی شوێنە کولتووری و مۆزەخانەکان؛ 6) هەڵپەساردنی گشت سەفەرێکی پەروەردەیی لەناوە و دەرەوەی وڵات؛7) هەڵپەساردنی گشت کارێکی گشتی و فەرمی بەدەستکاریکردنی خزمەتگوزارییە گشتی و بناغەییەکان؛ 8) پەیرەوکردنێکی وردی کەرەنتینکردن و چاودێریکردنی ئەو کەسانەی لە پەیوەندیدابوونە بەوانەی گومانی هەڵگرتنی ڤایرۆسەکەیان لێدەکرێت. بەپێی”سەنتەری توێژینەوەی نیشتیمانی” ئەمە ئینفلەوەنزایەکی نۆرماڵە و لەوانە جیاواز نییە ساڵانە بڵاودەبنەوە. پاش ئەوەی پاساوی تێرۆریزم بە ڕاگەیاندنی ڕەوشی ئاوارتە کاریگەری خۆی لەدەستدا داهێنانی ئەپیدەمی epidemic یەکی (درمەکی) ئایدیاڵ کرا بە بیانوو بە تەشەنەدان بە ڕەوشی ئاوارتە بەرەو دەرەوەی سنورەکان. هۆکاری دووەم، کە کەمتر لە هۆکاری یەکەم بێزارکەر نییە، بریتییە لە بارێك بە ترس کە لەم ساڵانەی دواییدا لە ویژدانی تاکەکاندا بڵاوبوەوە، ئەوەش بەو مانایە دێت کە پێویستییەکی ڕاستەقینەی دەستەجەمعی بە باری شڵەژان بوونی هەیە، کە ئەپیدەمیکە پێشنیاریدەکات و دەشبێتە پاڵپشتی بیانووە ئیدیاڵەکە. لەبەرئەوە، لە بازنەیەکی داخراوی بەدکاردا، حکومەتەکان بەناوی خواستی ئاسایشەوە سنوردارکردنەکانی ئازادیان سەپاند و پەسەندیشکرا و، لەلایەن هەمان ئەو حکومەتانەشەوە ئەو خواستە مەیلی بۆ پەیداکرا.

تەشەنەکەر Contagion

یەکێك لە دەرئەنجامە نامرۆییەکانی شڵەژا Panic، کە هەوڵدەدرێت بە هەموو جۆرێك لە ئیتالیا بە بیانووی پەتای کۆرۆناڤایرۆسەوە بڵاوبکرێتەوە، هەمان ئایدیای تەشەنەیە کە بناغەشە بۆ ئەو ڕەوشی ئاوارتەیەی حکومەت پیادەیکرد. ئایدیاکە، کە لە پزیشکی هیپۆکراتەس Hippocrates ەوە دوورە(ناوبراو دامەزرێنەری پزیشکییە لە یۆنانی کۆن)، خۆی لەگەڵ ئەو تاعون Plague ە یەکدەخات ساڵی 1630 شاری میلانەی ئیتالی گرتەوە. لەڕێ ئاگامبێن وێنەیەکمان لەسەر دەزی شارەکە پیشاندەدات کە لە ڕۆمانی "نیشانکردن"ی ئەلێساندرۆ مانزۆنی Alessandro Manzoniیەوە وەرگیراوە (ناوبراو ڕۆماننووسێکی ئیتالی سەدەی هەژدەیە). ئاگامبێن لە ڕێگای ئەم ڕۆمانەوە باسی شاری میلانەمان بۆ دەکات کە چۆن لەو دەمەدا دانیشتوانەکەی دووچاری تاعون دەبن و هەریەکە لە خەمی ئەوەدایە دووچارنەبێت. وەك ئەوەی مانزۆنی لە ڕۆمانەکەیدا وێنەی دەکات کەسە تووشبووەکان لە شار وەك تاوانکار سەردکرێن. لێرەوە دەبینین ئاگامبێن پردێك لەنێوان میلانەی 1630 و ئیتالیای 2020 دا دروستدەکات و بەهۆیەوە هەڵ و مەرجی شار و مامەڵەی کەیسە و هاوڵاتیان و دەسەڵات دەخاتەڕوو. ئاگامبێن ئاماژە بەوە دەدات کە بەپێی ئەم دوا یاسایەنەی ئیتالیا بێت دەشێت گشت هاوڵاتییەك تێرۆریست بێت، چونکە ئاگامبێن ڕێنوماییەکانی خۆپارێزی ئەوەندە تووند دەبینێت، تووشبوون بە ڤایرۆسەکە لەبەر ڕۆشنایی یاساکانی خۆپارێزی ڕێك بە دەزی خۆپارێزی هاوڵاتیان لە تێرۆیست وێنادەکات. لەوەش ناخۆشتر بۆ ئاگامبێن دەزی دورکەوتنەوەیە لەیەکتر و دانانی نێوان (دیستانس)ە، ئەوەش بە بیانووی ئەوەی تا لە تووشبوون بە پەتاکە بەدووربین. هەر ئەوە بارێکی هێنایەپێشە کە بە داخستنی قوتابخانە و زانکۆکان دەستپێکرد و ئینتەرنێت شوێنیانی گرتەوە و هەموو کۆڕ و کۆبوونەوەیەکی سیاسی یان ڕوناکبیری هەڵوەشایەوە و تاکە شتێك مایەوە نامە گۆڕینەوە دیگیتالییەکانمان، بەوە ئالەت لەنێوان مرۆڤەکانا جێگای گشت پەیوەندییەکی– گشت تەشەنەکەر Contagion ێکی- گرتەوە.

ڕوونکردنەوەکان Clarifications

ترس ڕێگانیشاندەرێکی باش نییە، لە واشمانلێدەکات زۆر شت ببینین کە پێشتر لێیگەڕابووین نەیبینین. یەك لەوانە ئەو تەوژمی پانیکە بوو کە وڵات بەخۆیەوە بینینی و ئەوەشی نیشانداین کۆمەڵگەکەمان جگەلە ژیانی ڕووت (Bare Life/ La nuda vita) باوەڕی بە هیچ

نەبووە. ئەوەش ڕوونبووەوە کە ئیتالییەکان بە دورکەوتنەوە لە مەترسی نەخۆشبوون بە پراکتیك ئامادەن، سەلماندیان، قووربانی بە هەموو شتێك بدەن-هەل و مەرجی نەرمالەی ژیان، پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان، کار، تەنانەت هاوڕێیەتی و ئاینش یاخود باوەڕی سیاسیش- . ژیانی ڕووت، هاوکات ترسی لەدەستدانی ئەم ژیانە ڕووتە، شتێك نییە بە یەك خستنی خەڵك، بەڵکو شتێکە بە کوێرکردنەوە و لێکدابڕانیان. بوونەوەرێکانی تر، هەروەك مانزۆن Manzoni ی لە ڕۆمانەکەیدا وەسفیکردووە، وادەردەکەون پیسن و پەیوەستە لێیاندووربکەوینەوە بە هیچ نرخێك بێت، یان دیستانسێك بخەینە نێوان ئەوان و خۆمانەوە کە بەلانی کەمەوە یەك مەتر بێت. مردووەکانمان مافی ناشتنیان نییە و ڕوونیش نییە لاشەی خۆشەویستەکانمان چی بەسەر دێت. هاودەستەکانیشمان سڕاونەتەوە و سەیرەکەش لەوە دایە لەم بارەیەوە کەیسە بێ دەنگە. پەیوەندییە مرۆییەکان لە وڵاتێك چی بەسەر دێت، کە کەس نازانێت تاکەی بەم جۆرە دەژیت ؟ ئەمە چ کۆمەڵگەیەکە لەو بەهایە زیاتری نییە کە دەیەوێت تەنیا بژیت و هیچیتر؟

شتەکەی تر، کە لەوەی پێشتر کەمتر ڕائامەز نییە، ئەوەیە کە ئەپیدیمییەکە بە ڕوونی ئەوە نیشاندەدات ڕەوشی ئاوارتە (باری ئیزپەڕە State of exception)، کە حکومەتەکان سالانێك لەمەوبەر ئەمەیان لەسەری ڕاهێنا، بووە هەل و مەرجێکی نەرمالە. پێشتر ئەپیدیمی لەوەی ئەمڕۆ جدیتریش هەبووە و کەسیش بیری لەوە نەکردۆتەوە ڕەوشی نائاسای(دۆخی ناچاری State of emergency) ڕابگەیەنرێت. ڕەوشێك بەجۆرێکە تەنانەت ڕێشماننەگەیەن بجولێینەوە. خەڵك ڕاهاتوون لە هەل و مەرجی قەیرانی بەردەوام و ناچارییدا بژیین و سەرنجی ئەوەش نەکەن ژیانیان بووەبە حاڵەتێکی بایەلۆژی پووخت، حاڵەتێك کە نەك تەنیا ڕەهەندی کۆمەڵایەتی و سیاسییان تیا لەدەستداوە، بەڵکو بەزەیی و سۆزی مرۆییش. ئەو کۆمەڵگەیەی لە ڕەوشی نائاسای (دۆخی ناچاری، باری ناهەمواری) بەردەوامدا دەژیت کۆمەڵگەیەکی ئازاد نییە. بەفیعلی ئێمە لە کۆمەڵگەیەکدا دەژین کە قووربانیدا بە ئازادی بە ئەو شتەی پێیدەڵێن “هەکاری ئاسایش Security” و لە ئاکامی ئەوەشەوە حوکمی ئەوەی دایەسەرخەی لە ڕەوشێکی بەردەوامی ترس و نائاسایش Insecurity دا بژیت.

شتێکی چاوەڕواننەکراو نییە قسە لە ڤایرۆس بکەین بە زمانی جەنگ. ڕەوشی نائاسای(دۆخی ناچاری) مەجبوورماندەکات لەژێرسایەی قەدەغەی هاتووچۆدا بژیین، بەڵام جەنگ دژ بە دوژمنێکی نادیار کە دەتوانێت

تیامانا نیشتەجێبەت لە پووچترین جەنگەکانە. ئەمە، با ڕاستگۆ بین، جەنگی ناوخۆیە. دوژمنەکە لە شوێنێك نییە لە دەرەوە، بەڵکو لە ناوماندایە. ئەوەی زۆر ڕاڕاماندەکات هەنووکە نییە یان هەر تەنیا ئەوە نییە، بەڵکو دواترە. هەروەك ئەوەی جەنگ ڕێزێك تەکنەلۆژیای زیانبەخشی سازاند و لەکاتی ئاشتیدا ڕاپەچی کارگە ئەتۆمییەکانی کـردن ڕەشیتەـدەچێت پـاش ئەوەی ناچـاری تەندروسـتی(sanitary emergency) کۆتای دێت بەشێکی زۆر لەو ئەزموونانەی حکومەتەکان دەستیاندایە و نەیانتوانی جێبەجێیبکەن: شیاوی مانەوەی زانکۆ و قووتابخانەکـان بەداخـراوی و وانەکـانیش لەڕێگـای ئۆنلاینەوە بـن، بەمەش دوا سـنور بۆ کەمبـوونەوە و پەکەوبوونەکـان دادەنرێـت کە گفتوگۆی پرسیاری سیاسی و کولتووریان شیاودەکرد، ڕەنگە ئیتر تەنیا بە نـامە دیگیتاڵییەکـان ئاڵوگۆڕییەکـان بکرێـن، زۆر ڕەنگیشە مەکینەکان جێگرەوەی هەر کەنتاکتێك– هەر تەشەنەکەر Contagion ێك- بن لە نێوان مرۆڤەکانا بکرێت.

پەرچەکرداری لەمەڕ تاعون Reflections on the Plague

ئەو پەرچەکرداریيانەی دواتردێن پەیوەندیان بە خودی ئەپیدیمیەکەوە نییە، بەڵکو دەتوانین بەهۆی پەرچەکرداریيەکانەوە لە ئەپیدیمیەکە تێبگەین. ئەمەش بەپێی ئەوەی، بابەتەکە پەیوەندی بە بیرکردنەوە لە بەئاسانی خۆڕاهێنانی کۆمەڵگەوە هەبووە کە چۆن ئاوا خۆی لە ماڵەوە گۆشەگیرکـرد و تـوانی هەڵ و مەرجـی ژیـانی نۆرمـاڵەی خۆی، پەیوەندییەکانی کار، هاوڕێیەتی، خۆشەویستی هەروەها باوەڕی ئاینی و سیاسیش هەڵپەسێرێ. بەچی هیچ جۆرە ناڕەزای و پرۆتێستێك، کە شیاو و ئاسای بوو، لەم حاڵەتانەدا بکرێن نەکران؟ ئەو گریمانەی لەڕێ دەخوازرێت بخرێتەڕوو ئەوەیە کە تاعونەکە، گەر بەئاگایانەش بێت، پێدەچێت بەجۆرێك لە جۆرەکان پێشتر بوونی هەبووە، ئەو هەڵ و مەرجی ژیانەی تاعونەکە هێنای بەسە بۆ ئەوەی لەوبارەوە بپرسین مرۆڤەکان جارێکیتر دەگەڕێنەوە سەر ڕیتمی ژیانی لەمەوبەریان؟ ئەم پرسیارە پووختەی ئەو شتەیە، ئەو حاڵەتە نوێیەیە، کە تاعونەکە هێنای.

ئەوەی کە شایانی بیرکردنەوەیە، لەم بارانەدا، پەیوەستییە بە ئاین ئەوەش دەزەکە پێشنیاریـدەکات. زاراوەناسـییەکی زۆر لە ئایـدیای ئاخرزەماننناسی(eschatology) یەوە هـاتەتە نـاو وتـاری میـدیاوە، بەتـایبەتیش میـدیای ئەمەریکـی، لەو میـدیایەش"ئەمە"بەجۆرێك دەردەکەوێت کە وشەکە لەلایەن خۆیەوە بە کۆتای جیهان (apocalypse) دەگەڕێت. کەیسە کە نەیتوانیووە پەیوەستی ئاین تەربکات جێگرەوەیەکی بە دروستبوو کە زانستە. زانست بووەتە ئاینی سەردەم. زانستیش

هەروەك ئاین توانای بڵاوکردنەوەی نەزانی و ترسی هەیە. بەکاربردنی ئایینیش لە کاتی تەنگەژەکانا بەشێکە لە پرۆسەی ئاین کە زانستیش دەکارێت ئەوە بکات. شتێکی تر کە لێرە پێویستە بیریلێبکرێتەوە داڕمانی ڕوونی گشت تێگەیشتن و باوەڕێکی هاوبەشە. لەم حاڵەتەدا مرۆڤ دەکرێت بەڕێت، مرۆڤەکان ئیتر باوەڕیان بە هیچ نەماوە- بەدەر لە بوونێکی بایەلۆژی ڕووت کە دەبێت بە هەچ نرخێك بێت بپارێزرێت، بەڵام ناکرێت زۆرداریی لەسەر بناغەی ترس لە ژیان لەدەستدان دابمەزرێــت. هەر لەبەر ئەوە – کاتێــك ناچـــارییەکە emergency، تاعونەکە ڕووندەکرێتەوە- باوەڕناکەین ئەوانەی کەمترین ڕوونییان لابووە بکارن بە ژیانی پێشوویان بگەڕێنەوە (گەڕانەوە بە ژیانی پێش تاعونەکە مەبەستە). ئەمەیە دەشێت ئەوەش خەمەکاویترین شت بێت، تەنانەت ئەگەر ،وەك دەڵێن، "تەنیا بە ئەوانەی هیوایان نەبووە هیوایان پێدرا".

دیستانسی کۆمەڵایەتی Social distancing

مێژوو فێرماندەکات گشت دیاردەیەکی کۆمەڵایەتی کاردانەوەی سیاسی هەیە، ئەمەش وادەکات واتای نوێ بچێتە لێکسیکۆنی سیاسی ڕۆژئاواوە: دیستانســی کۆمەڵــایەتی کە لەگەڵ زاراوەی حەپــس (confinement) هاتەگۆڕێ لەویش نەرمونیانتر خۆی دەردەخات. ئەوەی ئێستا ڕوودەدات دەشێت بە جۆرێك لە جۆرەکان بە ناچاریی تەندروستی ناوبنرێت و وەك ئەزموونگەیەکی تازەی دروستکردنی بنەمای سیاسی و کۆمەڵایەتی نوێش سەیربکرێت. ڕەنگە جارجار هەندێك دەبەنگ پێیانوابێت تەکنەلۆژیای دیگیتــالی نــوێ دەتــوانێت بە دیســتانس پەیوەنــدییەکان بەجۆرێکــی پۆزەتیڤ ئەنجامدات، بەڵام کۆمەڵگەیەك لەسەر بناغەی دیستانسی کۆمەڵایەتی پێکبێت باوەڕناکرێت شایانی ژیانێکی مرۆیی و سیاسی بێت.

پرسیارێك A Question

هاوبەشی لە بیرکردنەوەی ئەوانە دەکەم وەك خۆم ماوەی مانگێکە بیر لە پرسیارێکی لەم شێوەیە دەکەنەوە: چۆن سەرلەبەری وڵاتێك، لەڕووی سیاسی و ڕەوشتییەوە، لەبەردەم نەخۆشییەکدا داڕما؟ ئەو وشانەی بە داڕشتنی ئەم پرسیارە بەکاربراوە زۆر بە ووردی بیریلێکراوەتەوە؟ پێوانەی دەستبەرداربوونی پرینسیپە ڕەوشتیی و سیاسییەکان شتێکی زۆر ئاسانە: پرسیارەکە لێرە تەنیا پەیوەندی بەو سنورەوەیە کە نـــاتەوێت دەســـتبەرداری بیـــت. ئەو خـــوێنەرەی دژوارییەکـــان لەئێستەدەگرێت دەکارێت لەو لاینە بە خەم تێبگات کە ئەو ڕێگرییە

تێپەرێنرا مر□قایەتی لە بەربەریەت جیادەکاتەوە.

یەکەم شت و گرنگترین شتێك کە لێرە هێمای بۆدەکرێت پەیوەندی بە جەستەی مردووەکانەوە هەیە. باشە چۆن توانیمان تەنها بەناوی ترسێکەوە کە ناتوانین سەرچاوەکەی دیاریبکەین لێگەڕاین کەسانێك کە خۆشماندەوێن نەك هەر بەتەنها بمرن، بەڵکو –کە لە مێژوودا لە ئەنتیگۆن Antigone ەوە تا ئێستا رووینەداوە- لاشەکانیشیان بێ ناشتن بسوتێنرێن ؟

دووەم شت ئەوەیە، ئەوەشمان پەسەندکرد، کە ئازادی جوو□□انەوەمان سنووردارب□ک□ین بێ ئەوەی هیچ کێشەیەکیش دروستبکەین، بەناوی مەترسیێکیشەوە ئەوەمان پەسەندکرد کە پێشتر نە لە مێژووی وڵاتەکەمان و تەنانەت نەش لەماوەی دوو جەنگە جیهانیەکە (لەماوەی جەنگ قەدەغەی هاتووچۆ چەند کاتژمێرێك بوو) روویداوە. لە دەرئەنجامی ئەوە، قایلبووین بەناوی مەترسیێکەوە، کە ناشێت دیاریبکرێت، کەوتینە کۆتایپێهێنانی پەیوەندییە هاوڕێیەتی و خۆشەیستیەکانمان ئەوەش بەبیانووی ئەوەی نەبا هاوسێکەمان سەرچاوەی تەشەنەکردن contagionێك بێت.

سێهەم شت ئەوەیە کە ئەمە دەبایە رووبدات. لەبەرئەوەی ئەزموونی یەکەی زیندەیی خۆمان، کە هەمیشە جەستەیی و ڕۆحی لەیەکتر دانەبراو بوونە، دابەشکردە سەر دوو یەکە، یەکێکیان بایۆلۆژی پووخت و ئ□و□یتر سۆزی و کولتووری. چ پێشتر ئیڤان لیش Ivan Illich و چ لەم دواییە داڤید کایلی David Cayley ئەوەیان پێشاندابن کە ئەم دابەشکردنە پزیشکی مۆدێرن لێیبەرپرسیارە. جگەلەوە گەورەترین تەجریدیشە. دڵنیاشین ئەم تەجریدە زانستی نوێ لەڕێگای دەزگای ئینعاشەوە ئەنجامیداوە تا جەستە لە بارێکی ژیانیی گیایی پووختدا به□□ت□وە. گەر ئەم هەلومەرجەش سنورەکانی کاتشوێنی تێپەڕاند، هەروو□ك ئەوەی ئەمڕۆ دەکرێت، جۆرە پرینسیپێکی رەفتاری کۆمەڵایەتی دروستدەبێت، بەمە ئێمە دەکەوینە ناو جۆرە ناکۆکیێکەوە کە هاتنەدەرەوەلێی ئەستەم دەبێت. ڕەنگە کەسێك، لەم حاڵەتانە، وەڵامباتەوە و بڵێت گشت ئەمانە هەل و مەرجێکی دیاریکراوبوون و تێدەپەرن و هەموو شتێکیش دەگەڕێتەوە باری جاران. دەکرێت ئەو بارەی ئێستا هاتۆتەگۆڕێ دووبارەببێتەوە گەر بە نیازێکی خراپیشەوە نەبێت، چونکە هەمان ئەو دەسەڵاتانەی ناچاری (emergency) یەکەیان سەپاند دوور نییە هەرکە بەسەر ئەم ناچارییەدا زاڵبوون هەمان شت دووبارە نەکەنەوە، ئەو کات پێویستە بەردەوامبین لەسەر لەبەرچاوگرتنی هەمان ئەو رێنوماییانەی پێشوو، دیستانسە

کۆمەڵایەتییەکەش، ئەو دیستانسەی بە شێوازێکی ناسك گوزارەی لێکرا، لەگەڵ کاتدا دەبێتە پرینسیپێکی نوێی ڕێکخستنی کۆمەڵگە. بەهەرحاڵ، ئەو شتەی کە بە نییەتی باشەوە یان خراپەوە پەسەندکرا ناکرێت هەڵوەشێنرێتەوە.

بەرپرسیارییەتی هەریەکێکمان و بەرپرسیارییە گەورە ترسناکەکەش کە بەرپرسیارییەتی ئەرکی چاودێریکردنی کەرامەتی مرۆڤە گرنگی خۆی هەیە. پێش هەموو شتێك، کڵێسە کە ئێستا بووەتە نۆکەری زانست، زانست کە ئێستا بووەتە ئاینی ڕاستەقینەی سەردەمەکەمان، پرینسیپە سەرەکییەکانی خۆی ئینکاردەکات. کڵێسە، لەژێرسایەی ناوبراو بە پاپا فرانسێسکۆ Francesco، بیریچووەتەوە کە فرانسیسکۆ دووچاری گولی Leprosy بووە. ناوبراو بیریچووەتەوە یەکێك لە کارە بەڕەحمەکانی ئەوەیە سەردانی نەخۆشەکان بکات. هەروەها پاپا بیریچووەتەوە شەهیدەکان دەزانن مرۆق پێویستە ئامادەی قووربانیدان بێ ژیان بێت لە جیاتی ئیمان و وازهێنانیش لە هاوسە وازهێنانە لە ئیمان. چەشنێك(کاتیگۆری)ی تر لە چەشنەکانی کۆمەڵگە کە لە بەجێگەیاندنی ئەرکەکانیان سەرنەکەوتن یاساناسان بوون. دەمەکیشە لەسەر یاساکانی ناچاریی ڕاهاتووین کە بەهۆیەوە دەسەڵاتی جێبەجێکاری جێگای دەسەڵاتی تەشریعی دەگرێتەوە. ئەم یەککگرتنەوەیەش دژی دێمۆکراسییە. لەژێرسایەی چ بنەمایەکی یاسایی سنور بە ئازادییەکان دادەنرێت؟ لەژێرسایەی ڕەوشی ئاوارتەی بەردەوامدا؟ ئەوە ئیشی یاساناسانە بەدواچوونی بۆ ئەم لایەنە بکەن، لە یاساناسان بێدەنگن. دەزانین کە هەمیشە یەکێك بەمجۆرە وەڵامدەداتەوە: ئەو قووربانییە جدیانە بەناوی پرینسیپە مورالییەکانەوە پیادەکران. دەشمەوێت ئەوەتان بیربخەمەوە کە ئیخمان Eichmann، بە نییەتێکی باشەوە، هەرگیز ماندوو نەدەبوو لە وتنی ئەوەی، هەرچی کردبێت بە ویژدانێکی زیندووەوە کردوونی و وەك بەشێکیش لە بەجێگەیاندنێکی مورالیانەی کانتی(کانت لێرە مەبەستە). ڕێسایەك لەئارادایە کە پێیوایە دەبێت دەستبەرداری باشە بین بۆ رزگارکردنی باشە، ئەمە هەر وەك ئەوە نادروست و ناکۆکە کە پێمانوابێت دەستبەرداری ئازادی بین بۆ رزگارکردنی ئازادی.

هەنگاو٢ Phase 2

هەوڵماندا بیری ئەوانەی بخەینەوە،کە چاو و گوێیان داخستبوو، هەنگاوی دووەم خراپتر دەبێت لە هەمووی ئەوانەی تائێستا تیایژیاوین. دوو خاڵ کە گرنگە سەرنجیان بخرێتەسەر کە بەسەر پرینسیپەکانی دەستور هەڕەشەن: شیاوی دیاریکردنی جووڵەی هەندێك

تەمەن، واتە ناچارکردنی ئەوانەی تەمەنیا سەروی حەفتا ساڵە لە ماڵەوە بمێننەوە. ئێستا دەنگۆیەکیش لەناو ئیتالیا هەیە کە ئەم جیاکارییە نادەستورییە هۆکاریشە بۆ دروستکردنی هاوڵاتی پلە دوو. لەکاتێکا گشت هاوڵاتیان لەبەردەم یاسا یەکسانن، زەوتکردنی ئازادییان ،و سەپاندنی ئەوەی هیچ پاساوێك بۆ سەپاندنی بوونی نییە، بۆ زیانی تەندروستی ئەو کەسانە دەگەڕێتەوە. ئەو هەواڵانەش هەن کە گوایە دوو سەروی تەمەنی حەفتا ساڵ، بەهۆکاری ئەوەی بەرگەی تەنهاییان نەگرتووە، خۆیان کوشتوە. بەپێی دەستور، پەڕەگرافی 32، بۆت یاسایەك هەیە بڕیار لەسەر ئەنجامدانی پشکینی پزیشکی دەکات. تەنانەت یاسایەکیش هەیە لەسەر دروستکردنی دیستانس و پاراستنی ئەم دیستانسە. دیستانس بۆ واتای ئەوە دێت گشت چالاکیەکی سیاسی راستەقینە کۆتای دێت. لێرەوە دەبێت دژی ئەو مۆدێلە کۆمەڵایەتیە بوەستینەوە لەسەر بناغەی دیستانسی کۆمەڵایەتی کاردەکات و ئەو کۆنترۆڵە بۆ سنورێش ئەو دیستانسە دەیەوێت بیسەپێنێت.

ژەرنووس: ئاگامبەن سەرەتا بابەتێك لە 26/02/2020 بەناوی “داهێنانی ئەپیدێمیێك” دەنووسێت، پاش ئەم بابەتە لە 11/03/2020 بابەتێکی تر بڵاودەکاتەوە بەناوی ”تەشەنەکەر”، لە پاش ئەمە بابەتێك لە17/03/2020 بەناوی ”ڕوونکردنەوەکان” بڵاودەکاتەوە کە وەڵامی ئەو گازندانەی دەداتەوە ئاڕاستەی نووسینی”داهێنانی ئەپیدێمیێك” کراون، لە27/03/2020 بابەتێك بەناوی”پەرچەکرداری لەمەڕ تاعون” بڵاودەکاتەوە و پاشان لە 6/04/2020 بابەتێك بە ناوی “نێوانی کۆمەڵایەتی” تا دەگاتە 13/04/2020 کە کورتە نووسینێك بەناوی “پرسیارێك” بڵاودەکاتەوە و کۆتا نووسینیش تا کاتی نووسینی ئەم بابەتەی ئێمە بەناوی “هەنگاو 2″”ی لە 20/04/2020 بڵاوکردەتەوە. تێکرای نووسینەکان لە ماڵپەڕی سەرەکی ئاگامبەن و ئەو ماڵپەڕانە دەستدەکەون کە نووسینەکانی ئاگامبەنیان وەرگێڕاوەتە سەر ئینگلیزی، سویدی، فەرەنسی. هەندێك پووختەش لە بۆچوونەکانی ئاگامبەن لێرە و لەوێ لە هەندێك ماڵپەڕی دانمارکی و نەرویجی روسی دەستدەکەن، گەر خوێنەر مەبەستی بێت پێیانبگات. هەروەها ئاگامبەن لە تێکڕای نووسینەکانی وشەی ئەپیدەمی بۆ کۆرۆناڤیروس بەکاردەبات نەک پاندەمی کە بە فۆرمی “ڕێکخراوی تەندروستی جیهانی” ، لە ناوەندی مانگی ئادار، کۆرۆناڤیروسی بە پاندەمی ناساند.

ماویەتی.....

کارل مارکس نەگەڕاوەتەوە …
نووسینی: ستیڤان شەمزینی

وەک هەمیشە لە سەرەوەختی قەیرانە قووڵەکانی سەرمایەدارییدا “سەرمایەداریی بە خۆی سیستەمێکی قەیراناوییە” دەنگوباسی گەڕانەوەی مارکس دەبێتە مانشێتی ڕۆژنامە و گۆڤارەکان، وەک ئەوەی مارکس لە ڕێی کەشتییەکی فەزاییەوە بۆ دەرەوەی ئەتمۆسفێری زەوی و کەتوار ڕۆیشتبێت و ئێستاکە مەیلی گەڕانەوەی هەبێت بۆ ئەو دۆخە قەیراناوییەی لە ئارادایە، چەشنێک وێنای ئەو فەیلەسووفە دەکرێت حەزێکی سادیستانەی بۆ قەیران هەبێت، خەوێک بێت تەنیا لە چرکەساتی تەنگژەکاندا دەربکەوێت، ئەم تێڕوانینە ئەگەر نەبێتە جنێو ئەوپەڕی کاڵفامییە و خراپ تێگەیشتنە لە مارکس و ئایدیاکانی. دەمەوێت دیقەت بدەن مانشێتێکی گۆڤاری “ئابووری هەفتە”ی ئەڵمانی لەسەر وێنەی کارل مارکس بە ماسکێکی سەردەمی کۆرۆناوە کە باس لە گەڕانەوەی مارکس دەکات، چۆن چەپ و سۆسیالیستەکان دەخاتە حاڵەتی پەرکەم و بوورانەوە، دەیانەوێت ڕەوایی مارکس لە زاری ئیکۆنۆمیستەکانی سەرمایەدارییەوە پشتڕاست بکەنەوە. ئەمەیان نەریتێکی کوردیی و ئیسلامییانەم بیر دەخاتەوە، ئەمیش سەرمایەگوزاریی دانیپیانانی ئەوانیترە، هەر سەرکردەیەکی کورد لەلایەن ئەویتری ناکوردەوە زۆرترین دانی پێدا بنرێت هێندە پێگەی سیاسیی و ڕەوایی بەرزترە، یان ئەگەر زانایەک یاخۆ ڕۆژنامەنووسێکی پلە حەوتی ناموسڵمان دانێکی خێر بە ئیسلام و محەممەددا بنێت وەک شایەکەی بناویلە بڕانەوەی نابێت لەلایەن ئیسلامییەکانەوە، ئەوان پێویستیان بە دانپیانانی ئەوانیترە، بەهۆی ئەوەی بەردەوام گومان لە راستی ئاینەکەیان دەکەن. ئەم نەریتەش لەم چەند ساڵەی دوواییدا بۆتە دیاردەیەکی زەق لە ناو چەپەکاندا.

گرنگی مارکس لەوەدا خۆی دەرناخات، گۆڤارێکی ئیکۆنۆمی سەر بە ماڵی بۆرژوازیی، باس لە گەڕانەوەی مارکس بکات، هەر بە خۆی گوزارەی “گەڕانەوە” شایانی هەڵوەستە لەسەرکردنە، وەک ئەوەی مارکس لە دەرەوەی کەتوار بێت و تازە بە تازە بۆی بگەڕێتەوە. ئەگەر ئەم جۆرە دانپیانانە بەشێک لە فاکتی ئابووری تێدا بێت، هیچ لەوە ناگۆڕێت بەشێکی زۆر لە ریکلامسازییشی تێدایە. هەر کاتێک قەیرانێک

دێتە پێشەوە بە خێرایی کتێبەکانی کارل مارکس بە تایبەت “کاپیتال” رووناکیان دەخرێتەوە سەر و بازاڕی فرۆشیان گەرمتر دەبێت. لەم نێوەندەدا مارکس بەخۆی دەبێتە بوار و کاڵایەکی بەنرخ بە سەرمایەگوزاریی و جەمکردنەوەی قازانج! چونکە کۆمپانیاکانی چاپەمەنی و ناوەندەکانی وەشاندن ملیۆنەها دۆلار لەم ڕێگەیەوە دەچننەوە، ئەمەش بە فۆرمەکی تر لەلایەن “سلاڤۆی ژیژەک”ەوە گوزارشتی لێکراوە چۆن کۆمپانیا و مارکێتە گەورەکان بە ناوی خۆدەربازکردنی مرۆق لە هەستی گوناه بەرامبەر بە سروشت و ژینگە فۆرمەکی تری مەسرەفگەرایی و قازانجپەرستی هەڕمەن پێدەدەن، ئەویش لە ڕێگای فرۆشتنی کاڵا و خواردەمەنی بە حیساب سروشتی و فرۆش “بیۆ” کە هیچ پێکهاتەیەکی کیمیایی تێدا نییە. هەر بەو جۆرەش کۆمپانیاکان مارکس و کتێبەکانی دەکەنە کەرەستەیەک بۆ چنینەوەی بڕێکی زۆری قازانج.
ئەوەی گرنگە هەموو بیزانین، مارکس نەگەڕاوەتەوە! ئاخر ئەو بە هیچ کوێ نەڕۆیشتووە و لە هەموو هەلومەرج و ئاڵوگۆڕییەکاندا بە خۆی و میتۆدە ڕەخنەگرانەکەیەوە لێرە بووە، . ئەمە ئەو فریوەیە بەرەی بەرامبەر دەیکەن گوایە مارکس هێندە پێویستە بزانین چی دەڵێت بە تێپەڕاندنی قەیرانەکان. ئەم خووەش لە سەروەختی هەموو قەیرانەکانی سەرمایەدارییەدا خۆی دووپات دەکاتەوە، لەئانی داڕوخانی وۆڵ ستریت و مایەپووچبوونی ئابووری هەزاران کۆمپانیا و بانکی زەبەلاح، باس لە تارمایی مارکس دەکرا وەک ئامادەبوویەکی جیددی، هەر لەم ڕووەوە چەندان ناوەندی وەشاندن لایان لە کتێبەکانی مارکس کردەوە، بە شێوەیەک لە شێوەکان مارکسیان کردە ماتریاڵی کاسبییەکی نوێ و مێشکیان پڕ کردین لە هاواری گەڕانەوەی مارکس بە شەمەندەفەری قەیران!. ئاخر مارکس نە مەهدی چاوەڕوانکراوە و لە وەهمدا ون بووبێت، نە عیسای لە خاچدراوە گفتی هاتنەوەی پێدا بین تا دنیامان بۆ رزگار بکات، مارکس میتۆدێکی ڕەخنەیی پێشکەش کردووین بۆ خوێندنەوەی سیستمی سەرمایە. ئەمە پێویستە بنەما فیکرییەکە وەربگرین، نەک دەقاودەقی نووسینەکانی بە خاڵ و فاریزەوە.
سەمیر ئەمین، مارکسیستی فەڕەنسی- میسری لە بارەی چییەتی مارکسەوە دەنووسێت “مارکس فەیلەسووف نییە، مێژوونووسیش نییە، زانایەکی دنیای سیاسەت و ئابووری و کۆمەڵایەتی نییە، مامۆستایەکی پلە یەکی هیچ یەکێک لەم بوارانە نییە، هەروەها مامۆستایەکی بەهرەداریش نییە کە کۆکتێلێکی هەموو ئەو ئەو بوارانەی بە یەکەوە کوڵاندبێ و دەفرێکی پانی لێ ئامادە کردبێت، جێ و شوێنی مارکس لە مێژوودا لە دەرەوەی هەموو ئەوانەدایە!”. کەواتە دەپرسین مارکس چییە؟ “مارکس سەرەتا و دەستپێکردنی ڕەخنەیە لە سەردەمی مودێرنە ئەم ڕەخنەش بە ڕەخنەگرتن لە جیهانی ڕاستەقینە دەستی پێکرد”.* ئەوە پێناسە

راستەقینەکەی مارکسە کە من باوەڕم پێیەتی. لە بەرزترین پلەدا مارکس دۆزەرەوەی کێشەکی ماددییە لە روانینی رەخنەسازییدا، ئەو باسی داڕشتنەوەی جۆرێکی تر لە ژیان دەکات، کە تەنیا و تەنیا بە رەخنە لە سەرمایەداریی دەستپێدەکات و بە رەخنەش کۆتایی دێت. ئاخر رەخنە پێناسەیەکی بچووک و سنووردارى نییە، بەڵکو زەمەنەکان دەبڕێت و تخووبی جوگرافیاکان دەبەزێنێت. کۆمۆنیزمیش وەک ئەو ئایدیایەی مارکس دوا فۆرمەڵەی کرد ئاوێنەیەکی رەخنەگرانەیە لە روانین بۆ دنیا و ژیان. رەخنە لە کۆمۆنیزمدا تەنێ تەقلایەک نییە بۆ تێکشکاندنی دنیای کۆن و بەسەرچوو، بەڵکو گەڕانیشە بە دوای ژیانێکی شایستە و نوێدا.
نامەوێت بکەومە باری تاوتەلۆژییەوە و بە شێوەی شەتەحاتی سۆفیگەریی بدوێم یان ئایرۆنیانە مەبەستەکانم بگەیەنم، روونتر لە روونی قسە دەکەم، چوون دەمەوێت دیدەکی لێڵ بوو روون بکەمەوە، بۆیە پێموایە مارکس داهێنەری رەوشتی رەخنەیییە و هەمیشە وەک ئەو تارماییەی ژاک درێدا باسی دەکات وەک سێبەرێک بە تەنیشت سەرمایەدارییەوە رێ دەکات. مارکس لە باڵاترین شێوەی خۆیدا میتۆدێکی رەخنەسازیی زانستییە، پارادایمێکی رەخنەیی تەقێنەرە. مارکس رەوایی خۆی لە گوتارە ئیکۆنۆمییەکانەوە وەرناگرێت، پێویستی بە لە بێژنگدانی بۆچوونەکانی نییە لەلایەن ئابووریناسە بۆرژوازییەکانەوە، ئەو هەمیشە لێرەیە، مارکسی فەلسەفی لە هەموو شوێنێکی دنیای سەرمایەدایە!. من تێناگەم ئەو چاپە سۆسیالیستەی دەیان بە دانپیانانی گوتارێکی ئابووری خۆشە، چۆن بیر لە مارکس دەکەنەوە؟ لای ئەم چەپە شوێنی راستەقینەی مارکس لە کوێیە؟ ئەرکی مارکس چییە؟ ئایا لەو جێگە و رەهەندایە گوتارێکی ئیکۆنۆمی بەیان پێناسە دەکات؟.
دووپاتی دەکەمەوە مارکس هەمیشە لێرەیە، پێویستە خاڵ بخەمە سەر پیتەکان، مارکس بە تاکی تەنیا وەک فەیلەسووفێک، وەک رەخنەگرێکی رادیکاڵ لێرەیە. هاوڕێیەکی نییە، تەنانەت ئەنگلس هاوبەشە سەرەتاییەکەی ئەوە و هاوڕێی فکری مارکسی لاوە! مارکسی پیر دوور لەخودی "ئەنگلس"یش سەرقاڵە بە نووسینەوەی کتێبی کاپیتاڵەوە، "لێرەدا نەفیکردنەوەی هاوڕێتی نییە، نەفیکردنەوەی گۆڕانە فیکریی و فەلسەفییە هاوبەشەکانیانە" مارکس بە لەشکرێکی سوورەوە لێرە نییە، بە چینی کرێکارەوە لێرە نییە، بەڵکو بە خۆی و رەخنە قووڵەکانی لە سەرمایەداریی لێرەیە، مارکس هەمیشە لێرەیە، ئەوەی پێی دەوترێت غیابی مارکس، تەڵەکەیەکە، ئەوەی لێرە نییە لینینە، ئەوەی لەنێو گۆڕێکی مێژوویدایە بەڵشەفیزمە کە هیچ خودایەک توانای زیندووکردنەوەی نەماوە، ئاخر مارکس هەر لە بنەماوە هاوڕێی

لینین و ماو و کە و کە نەبووە، تا ئەو راددەی بە بڕوای من دوو دڵی دەتوانم بڵێم شتێک لە ئارادانییە بە ناوی مارکسیزم- لێنینیزم. تەنانەت ئەشکالییەتم لەگەڵ کۆنسێپتی "مارکسیزم" هەیە!، بەڵام تەواوکردنی دەستەواژەکە بەو فۆرمە باوەی چەپە نەریتییەکانی دنیا ئولفەتیان پێوە گرتووە "مارکسیزم- لینینیزم" تاکو ئەندازەیەکی بەرز چەتە چەوەی گەمژەییەوە. چوونکە ئەو دووانە "مارکس- لینین" نەک یەکتر تەواو ناکەن، بەڵکو یەکێکیان بکوژی ئەویترە لە رەهەندە فەلسەفییەکەوە.
دواجار لینین ئەو کەسە نییە تیۆری کۆمۆنیزمی مارکس تەواو بکات، وەک چۆن ئەنگلس ئەوەی کرد بەنووسینی بەرگی کۆتایی پەرتووکی "سەرمایە". تەنانەت ئەو کەسەش نییە بیرۆکەکانی مارکس بخاتە بواری پراکتیکەوە بە تایبەت چەمکی شۆڕشی کۆمەڵایەتی مارکس و خەونی دیکتاتۆرییەتی پڕۆلیتاریا. بەڵکو ئەو تەنیا رابەرێکی دیکتاتۆری رووسە کە بناغەی دیسپۆتیزمی کۆمۆنیستی داڕشتووە. راستتر وایە بڵێین کڵێشەی ستەمکاریی سۆڤێتی و ستالینیزم بەرهەمی تێڕوانینەکانی خودی لینینە. هەروەک "د.حەمید عەزیز" جارێک نوسیبووی دەستەواژەی راستەکە لینینیزم -ستالینیزمە نەک مارکسیزم - لینینیزم. ئەوەی ماوتەوە بیڵێم لینین بە رواڵەتی لە مارکس تێگەیشتبوو، یان تەنیا بایەخی بە ماتریالیزمی مێژوویی مارکس داوە کە دیوە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکەی ئەندێشە و فەلسەفەی مارکسە. ئەوەش ئەو ستەمکارییە سیستماتیکەی لێکەوتەوە بە درێژایی حەفتا و چەند ساڵێک لە شورەوی پێشوو پەیڕەو کرا. وا بڕوا دەکەم ئەگەر مارکس هاوچەرخی لینین بووبا هەمان هەڵوێستی رۆزا لۆکسمبۆرگی دەبوو لە هەمبەر بەڵشەفیکەکان و خودی لینین. بۆ ئەوەی بە دروستی و وەک خۆی مارکس بناسین دەبێت ناوی لینین لە تەنیشتییەوە بسڕینەوە، ئاخر ناکرێت هیومانیزمی مارکس و خوێنڕێژیی و دیکتاتۆرییەتی لینین لە تای تەرازوویەکدا دابنێین، ئەمە نەک شتێکی راست نییە بەڵکو مایەی گاڵتەجاڕیشە.
ئەگەر زۆر دوور نەکەومەوە لە ناوەڕۆکی باسەکەم، پرسیارێکی پێویستیش هەیە دەبێت بیوروژێنین، ئایا لەبرە بوونی مارکس هاوواتای لەبرەبوونی پرۆلیتاریایە؟ ئایا ئەم قەیرانە قووڵەی بە تایبەت دوای کۆرۆنا ڤیرۆس بەرۆکی سیستمی سەرمایە و نیولیبرالیزمی گرتووە بە جۆرێک لە جۆرەکان رێگە دەداتەوە بە چینی کرێکار وەک ئەکتەرێکی سەرەکی لە شانۆکەدا رۆڵ بگێڕێت؟. بە بڕوای من نەخێر!. چیدی پرۆلیتاریا ناتوانێت بەو رۆڵە مێژووییە هەڵبستێت! راستە چیرۆکی گلوبالیزم تەواو بوو، نیولیبرالیزمیش لە غەرغەرەدایە و خەریکە کۆتایی پێدێت، بەڵام ئەوە دژبەرەکانیان نەبوون پەردەیان لەسەر

شانەکەیان دادایەوە، ئەوەی سەرمایەداریی لەناو دەبات چیتر پرۆلیتاریا نییە، ئاخر تاڵییەکە ئەوەیە چینی کرێکاران بەرگریی لە کۆیلەیی خۆیان دەکەن و مازۆخیانە چێژیشی لێ وەردەگرن، چون لە ریشەوە بووەتە چینێکی لۆمپن و بەشێک لە سیستەم، ئەمە دیاردەیەکی تازە نییە، هەر بۆیە فەیلەسووفی ئەڵمانی “هەربرت مارکۆزە” وای تێبینی کرد توێژاڵی گەنج دەتوانن بە ڕۆڵی پرۆلیتاریا هەستن، ئەمەش شۆڕشی ئایاری 1968ی قوتابیانی فەڕەنسای لێکەوتەوە، دواتر دەرکەوت تێڕوانینەکەی ماکۆزەش لە جێگەی خۆیدا نەبووە. لە حاڵی حازریشدا “ئالان بادیۆ” بە ڕۆمانسییەتە زۆرەکەیەوە بە موسڵمانە عەرەبەکان پێیوایە پەنابەرە نەدارەکانی ئەوروپا دوا فۆرمی پرۆلیتاریان و گریمانەی شۆڕشی دژە سەرمایەداریی لەسەر دەستی ئەوان دەخاتەڕوو. ئەمەش چاڵێکی وەهمییە فەیلەسووفێکی ئاوەها جیددی تێکەوتووە.

ئەوەی قەیرانی ئەمڕۆی خوڵقاندووە و سەرمایەداریی خستەتە قەیرانێکی خنکێنەرەوە و تەنگی پێ هەڵچنیوە، فاکتەری دەرەکیی نییە لە چەشنی چینی کرێکار، هێندەی پەیوەستە بە هۆکارە ناوەکییەکانی خودی سیستەمەکەوە. ئەفلاتۆن نزیکەی بیست و پێنج سەدە بەر لە نهە تیۆریزەی ئەمەی دەکرد “هەموو شتێک بە زیادەڕەویی خۆی لەناو دەبات”. مەسرەفگەرایی و بەرهەمهێنانی چەند قات زیاتر لە پێویستی و وێرانکردنی ژینگە بەهۆی کەرتی پیشەسازیی و کشتوکاڵیی مودێرنەوە، بەرپرسیارن لە نابووتبوونی گلوبالیزم و خودی کاپیتالیزم، هەرچەند داستانی نیولیبرالیزم لە کۆتایی خۆیدایە و “هابرماس”یش جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە دەبێت بە هەموو شێوەیەک نیو لیبرالیزم ڕەت بکەینەوە، بەڵام ئایا ئەمە جێگە بە هاتنەوەی کۆمۆنیزم و چینی کرێکار چۆڵ دەکات؟. من پێموایە هێشتا سەرمایەداریی وزەی پێ ماوە بەرگەی داهاتووش بگرێت، بۆ ئەوەی نکۆڵی لە لەڕێبوونی هەمیشەیی کارە مارکس بکرێت. کەواتە کە ئەو بۆشاییەی ئێستا پڕ دەکاتەوە؟. دنیا بەرەو کوێ مل دەنێت؟. ئەگەرچی پێم خۆش نییە ڕەشبینی ببەشمەوە، کەچی ناتوانم بەڵام ئاپۆکالیپەس بەڕێوە نییە، بە تایبەت لەسەر دەستی ژیریی دەستکرد وا خەریکە مرۆق دەگاتە پایانی خۆی.

ئالگۆریتمەکانی ژیریی دەستکرد هەڕەشە لە ڕۆڵی مرۆقی نوێ دەکات، ئەو مرۆقەی لە سەرەتاکانی مودێرنەوە بوو بە چەقی هەموو شت، لە بری خوداش ڕۆڵی دەگێڕا، چەمکی “خوا مرد”ی فریدریک نیچە دەلالەتە لەو سەردەمەی ئیدی مرۆق خودا کەنارگیر دەکات و هەموو دەسەڵاتەکانی بۆ خۆی مۆنۆپۆڵ دەکات. مرۆقی نوێ بە دەربڕینە فۆکۆییەکە چەندێک تازەیە، هێندەش نزیکە لە مەرگ. ئەمە جاڕدان

نییە بە کۆتایی مرۆڤ وەک پێکهاتە بیولۆژییەکە “هەرچەند ئەویش لەژێر هەڕەشەدایە” بەڵکو بەو مانایە دێت ئالگۆریتمەکانی هۆشمەندیی دەستکرد نەک هەر مرۆڤ کۆنترۆڵ دەکەن و دەست بەسەر بیرکردنەوەیدا دەگرن، بەڵکو مەترسییە هەرە جیددییەکە ئەوەیە ئاڕاستەشی دەکەن، چوونکە زۆر زیاتر لە خۆی دەیناسن و ئینفۆرماسیۆنیان لەبارەیەوە هەیە!. لەم کەتوارەدا گریمانەی شۆڕشی پڕۆلیتاریا یان هاتنی لەشکرێکی رادیکاڵ بە پەرچەمێکی سوورەوە تا کۆتایی بە چیرۆکی ئێستا بهێنێت و لەسەر داروپەردووی وێرانبووی ئەم جیهانە، دنیایەکی تری میسالی چێ بکات نەک هەر خەیاڵپڵاوییە بەڵکو جۆرێکیشە لە گەوجێتی.

ژیریی دەستکرد نەک هەر دەستی بەسەر هەست و سۆزی مرۆڤدا گرتووە، بەڵکو بە هەموو شێوەیەک دەیخاتە ژێر رکێفی خۆیەوە و وزەی هەیە بە ویستی خۆی ئاڕاستەی بکات. دواجاریش مرۆڤایەتی دەکاتە لەشکرێکی چەک کراوی ناو فەزای مەجازیی کە هەموو چالاکییە مرۆییەکانی خۆی هەر لەناو ئەو فەزایەدا ئەنجام دەدات. تەنانەت فەزای مەجازیی و دنیای ناو شاشە زیرەکەکان دەبێتە رووبەرێک بۆ پەیوەندیی سۆسیال و هەست گۆڕینەوە و خۆشەویستی و بگرە پراکتیزەی سێکسیش. ئالگۆریتمەکانی ئەم ژیرییە توانای چالاکییەکانی مرۆڤی باشتر لە خودی مرۆڤ هەیە، دەتوانێت سەمفۆنیای موزیک لەوانەی باخ و چایکوفسکی بەرزتر دروست بکات، شیعری بەهێزتر لەوانەی بەدلەر و شیرکۆ بێکەس بنووسێت، دەتوانێت رۆڵی دەیان پزیشک بگێڕێت لە ماوەی چەند چرکەیەکدا زۆرترین زانیاریی نوشداریی ئاڵوگۆڕ پێبکات.

ئا لێرەدا رۆڵی مرۆڤ کۆتایی پێ دێت و ملیارەها مرۆڤ لە ئایندەدا دەبنە کارەکتەری ناو دنیای مەجازی، کە وەک نوح هەراری بە تەوسەکەوە وتی، ئەوە مرۆڤ نییە جڵەوی سمارت فۆنەکەی خۆی لە دەستدایە، بەڵکو ئەوە موبایلە زیرەکەکان جڵەوی مرۆڤ دەکەن. هەر لەم دۆخەدا حکومەتەکان دەبنە وەهم و گەمەی ئەلیکترۆنی دەستی ئالگۆریتمەکانی ژیریی دەستکرد. ئەمەش هەمان ئەو شتەیە “جۆزیف نای” لە کتێبی “ئایندەی هێز” لە ساڵی 2011دا پێشبینی کردبوو، بە وەرچەرخانی ئاڕاستەی هێز لە ئەکتەرە حکومییەکانەوە بۆ دەستی ئەندازیاری تەکنەلۆژیی سەردەمی شەپۆلی چوارەم. لە باری کرداریشەوە لە کۆمەڵگەی ئۆنلاینی هەنووکەدا، خەریکە دنیا دەگاتە قۆناغی پۆست حزب یان کۆتایی حزب کە ئەمەش بە خۆی کۆتایی سیاسەت دەگەیەنێت. ئایا دەکرێت لەم هەلومەرجەدا بە شۆڕشی کرێکاریی ئومێدەوار بین؟؟ بەدەر لەوەی ئیشکالیەتیشم لەگەڵ ئەو چەمکەدا هەیە، بەڵام زەمینەکان بە کۆتایی مرۆڤ زیاتر رەخساوە وەک لە کۆتایی سەرمایەداریی. ئایا سەرمایەداریی پێش خۆی مرۆڤایەتی لەناو

نابات؟.
ئەوە پرسیارە تەقینەرەکەیە. هەموو ئاماژەکان یەک نیگار دەردەخەن، ڕۆڵی مرۆڤ لە کۆتاییدایە. هەروەک لە پێشتردا هێمامان بۆ تێزەکەی فۆکۆ کرد لەمەڕ مەرگی مرۆڤی نوێ یان مودێرن. لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا مارکس وەک فەیلەسووفێک بۆ ئاڵای سوور و چینی کرێکار بۆ خۆی و میتۆدە ڕەخنەییەکەیەوە هەر لەرێ دەمێنێتەوە تا کۆتایی.
هەروەک نزار قەبانی لە شیعرێکی ئایرۆنیدا بە ناوی “یومیات مدینة کانت اسمها بیروت” لە بارەی مارکسەوە دەڵێت:
ئەو مارکسە نەفرەتییە ماڵی کاول کردین
ژنەکانمانی بێوەژن و مناڵەکانمانی هەتیو کرد
پەیوەندییە مێژووییەکانی لوبنانی ژێرا و ژوور کرد
ئەوم خۆش ناوێت، نا من هیچ ئەوم خۆش ناوێت
لەو ڕۆژەوەی لە چێشتخانەیەکی میللی
گۆڕەپانی بورجدا بینیویان پاقلە دەخوات
لەگەڵ خەڵکی ڕەشۆک دەدوێت
کتێب و نووسراوەی بیروباوەڕیان بەسەردا دەبەشێتەوە
لەو ڕۆژەوە دڵنیابوومەوە
ئەو لە گۆشتیارەکانی دیکە ناچێت
بەڵام هاتووە پلانێکی تێکدەرانە جێبەجێ بکات
ئەو هاتووە چاو لە برێ و
پێ لە دەست هان بدات
بازرگانەکانی پێستاتیش لە بازرگانەکانی شەقامی حەمرا و
خانووە تەنەکەکان لە ماڵە ئەلەمنیۆمییەکان هان بدات
مارکس هەروەک قەبانی وەسفی دەکات بۆ ئەوە هات مێژووی دنیا لە ڕێی ڕەخنە بۆ بەزەییەکانییەوە ژێراوژوور بکات. بۆ ئەوەش هات هەمیشە ئەو دەڵێی یەکەمی مانیفێست “تارماییەک ئاسمانی ئەوروپای گرتووە” خودی خۆی بێت. خەریکی ڕەخنەگرانە بێت لە شەوەزەنگی دنیایەکی پڕ لە نادادی و چەوساندنەوە. ئەو هەمیشە وەک پادشای کوژراوی شانۆگەریی هاملێت بە ئیدانەی دنیای خواروخێچ لە شێوەی تارماییەکی تەقینەردا ئامادەگی بەردەوامی دەبێت.

یەکی ئایاری 2020
خۆرئاوای زەمین

پەراوێز:
*سەمیر ئەمین “مارکسی بێ کەنار” وەرگێڕانی: رزگار عومەر. سایتی دەنگەکان. نۆی ئاپریلی 2020.

ڕۆژگارێکی بێ ڕەنگوبۆ ... ئەمجەد شاکەلی

خۆشەویستی، هەمیشە و لەو دەمەی ڕا مرۆڤ هەبووە، بەهێزترین و تەمەندرێژترین و تۆکمەترین ڕایەڵەیەک بووە، مرۆڤ و دەوروبەری، مرۆڤ و ژینگەی، مرۆڤی سروشتی، مرۆڤی و مرۆڤی، وێکڕا گرێداوە و درێژەی بە ژیان داوە. جوانترین ئاوازێک، ناخ و هەستی مرۆڤی هەژاندووە، بەجگە لە خۆشەویستی هیچی دیکە نەبووە. خۆشەویستییە، ڕەنگ و چێژ و جوانی و هێز و ئومێد و بەخشندەیی و پێکەوەژیان و تەواوی باشییەکانی بە مرۆڤ بەخشیوە و مرۆڤی ئاراستە کردووە، بەوەی بژی و داهێنان بکات. جیهانی بێ خۆشەویستی، جیهانێکە بێڕەنگ، پڕ لە ڕق، تاریک، بێگیان، مردوو.

یەکدی بەسەرکردنەوە و یەکتربینین و پەیوەند و تێکەڵاوی و سەردانی یەکدی و پێکەوە دانیشتن و ژوان و دەستگوشین و لەئامێزگرتن و ماچ و هەموو جۆرە نێزیکایەتییەکی مرۆڤێک و یەکێکی دی، نیشانەکانی خۆشەویستی و وزە بەخشی ماشینی خۆشەویستین. پێش ئەم پەتا نەفرەتییەی کۆرۆنایە، هیچ یەکێک دەستبەرداری گچکەترین دانەیەکی لەو نیشانانەی خۆشەویستییە نەدەبوو و دوورکەوتنەوە و پشتگوێخستنیان، نیشانەی کەمتەرخەمی و دڵڕەقی و بێهەستی و ناتەواوییەک بوو.

ئەدی ئێستا!

پەری، لە پیاسەیەکییەوە هاتە بەر دەرگە و زەنگی دەرگەکەی لێدا، ئەو دەیزانی من لە ماڵەم و وەک زۆرێک لەوانەی لە کۆرۆنا دەترسن، لە ژوورە خۆم حەشار داوە. دەرگەم کردەوە و لە دوورایی سێ میترێکەوە، هەندێ قسەمان گۆڕییەوە و ئیدی ڕۆیشت.

فەرهاد، بڕێک خۆراکی بۆ کڕیم و ئێوارەیەکی دوای گەڕانەوەی لەسەر کار، بۆی هێنام و لە دووریی چوار میترێکەوە هەندێ قسەمان کرد و ئیدی ڕۆیشت.

ڕاز و پەری، دوو جار، بە کۆمەڵێک تووڕەکە و دەڵقی پڕ لە میوە و سەوزە و وشکەوە هاتنە بەر دەرگە و لە دوورایی چوار پێنج میترێکەوە، لە خوارەی پلیکانەکە ڕاوەستابوون، بڕێک قسەمان گۆڕییەوە و ئیدی ڕۆیشتن.

ڕاز، لەسەر کارەکەی دەگەڕایەوە بۆ ماڵێ، زەنگێکی بۆ لێدام و گوتی

دێمە نزیکی ماڵ و تۆیش وەرە بەر پەنجەرەی ناندینەکەت و ماوەیەک بە تەلیفۆن قسە دەکەین. منیش وام کرد و بڕێکمان قسە کرد و دواتر ڕۆیشت.

ئ□م□ ی□کەمی مەی(یەکی ئایار، یەکی مایس)ە، ڕۆژی کارگەرانی جیهانە. یەکێکە لە ڕۆژە هەرە خۆشەکانی ساڵ، کە هەمیشە دوانزدە مانگ چاوەنۆڕی هاتنەو□یم و نوێبوونەوە و چێژێکی گیانەکی بە تەواوی هەستەکانم دەبەخشێت. ئەگەر ساڵێک، بەهۆی نەبوونم لە سوێد، لە بەشداربوون لەم بۆنەیەدا، لە ڕێپێوان و خۆپێشاندان و ئاهەنگگێڕان، دابڕابم، لەو دوورییەم لە سوێد و لەو ڕۆژەدا، پەشیمان بوومەوە و هەرگیز خۆمم نەبەخشیوە و سەرزەنشتی خۆمم کردووە و پێم وابووە، کەلێنێک کەوتووەتە ژیانمەوە و زیانێکی گرانم بەرکەوتووە. ساڵانە و ئەم ڕۆژە، پەری، لەوەتی هێشتا لە گالیسکەی زارۆکاندا بوو و تا ئیدی پێڕەوکە بووە و کەوتووەتە سەر پێی خۆی و وردەوردە ئاگایشی پەیدا کردووە، هاوڕێی ئەم جەژنگێڕانەم بووە و وێکڕا و لەگەڵ کۆمەڵێک هاوڕێی دیکەدا، لەگەڵ سەندیکالیست(SAC) و ئەنارکیست و ناپەرلەمانی و ناحیزبییەکاندا، ڕۆژێکی گەش و دەم بە خەندە و خۆش و پڕئومێد وز□ بەخشمان گوزەراندووە، لێ ئەمساڵ نەء! ئەمساڵ یەکی مەی، نە جەژن و نە ئاهەنگ و نە ڕێپێوان و نە دیداری هاوڕێ و خۆشەویستان!

هاوڕێیەکانم، کە جاران، ڕۆژێکی خۆرەتاوی خۆش، کەنار زەریاچەیەک، پیاسەیەکی چەند سەعاتی، قاوەخانەیەک و کووپێک قاوە، خواردنێکی چینی، تایلاندی، ڤیێتنامی، یا فەلافیلێک، دەرد□□□ک، بڕێک شۆخی و قسەی خۆش، خڕبوونەوەیەک، ئاهەنگێک، زەماوەندێک، پرسەیەک، تەنانەت پرسەیەک و سەرگۆڕستانێک، کۆی دەکردینەوە، ئیدی لەم سەردەمی کۆرۆنایەدا، هیچ یەکێک لەوانە ناماگ□یەنێتە یەکتر. میوان، کە لە کوردەواریدا دەڵێن خۆشەویستی خودایە، تەنانەت میوان و میواندارییش، خەریکن لەبیر دەچنەوە!

ئێستا، ئەوەی خۆشت دەوێ و ئەوەی خۆشی گەرەکی، دەبێ خۆتی لێ دوور بگریت و دوورایی نێوانتان بە میتر بپێوی، چمانی ئاگر و بەنزینن، لە یەکدی نێزیک نەبنەوە. ئێستا، نزیکی پێوەری خۆشەویستی نییە، دوورکەوتنەوە نیشانەی خۆشەویستییە و تەلیفۆن، تەنێ تەلیفۆن، هەستەکانمان بۆ یەکدی دەگوێزێتەوە. ئێستا، ڕۆژەکان، بێجگە لەوەی بێتامن، هیچی دیکە نین! ئاو، هەرچەندە بنەمای هەموو زیندەوەر و زیندووییەکە ، لێ کە پێناسە دەکرێ، دەگوترێ، شلەیەکی بێ ڕەنگ و بێ بۆنە، ئێستا ڕۆژگارێکە بێ ڕەنگوبۆیە!

2020 – 05 – 01

[1] (وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ)، القرآن الكريم، الأنبياء/30.

نەزدە تەز سەبارەت بە خوێنەر و خوێندنەوە... نووسینی: عەبدوڵا سەلمان (مەشخەڵ)

ئەم تەزانە وەناکردنی گشتی بۆچوونی منن سەبارەت بە خوێنەر و قەیرانی خوێنەر و خوێندنەوە لە کۆمەڵەی بۆرژوازی کوردیدا کە دەتوانرێت هەندێکیان گشتی بکرێنەوە، بەوپێیەی کە تایبەتمەندی کۆمەڵەی بۆرژوازی لە هەر کۆمەڵگەیەکدا تا ئاستێک نزیکن لە یەکەوە. بەڵام هەندێ تایبەتمەندیش هەیە کە خوێنەری کورد لە خوێنەرێکی تر جیا دەکاتەوە. ئەم تەزانە بڕیاری کۆتایی نین و دەکرێ پێبەپێی گەشە و بەرەوپێشچوونی هێزە مادییەکانی کۆمەڵگە گۆڕانیان بەسەردا بێت.

یەک

سەقەتترین خوێنەر ئەو خوێنەرەیە کەوا حاڵی کراوە هەر بەرهەمێک خوێنەر تووشی گێژی (نەک سەرسامی) نەکات، بەرهەمێکی لاوازە و ئاستی هونەری ئەو بەرهەمە لەخوارە. لەرێشەوە خوێنەری بەرهەم یان دەقە ئەدەبییە شێشگێڕەکان بە فکر بەتاڵ ناوزەد دەکەن . ئەم خوێنەرانە پێبزانن یان نا، تووشی پەتای لیبرالییەت بوونە و کێششێکی زۆریان دەوێ تا بتوانن خۆیان لەو پەتایە ڕزگار بکەن.

دوو

ئەو خوێنەرەی کە گومان فریوی دەدات و وا تێگەیەنراوە کە گومان لە هەموو شتێک بکات، لە ڕاستیدا لە خوێنەرێکی چالاک و پرسیارکەرەوە دەبێت بە خوێنەرێکی بێبڕوا بە گەشەی مێژووی ئەدەب و هونەر، خوێنەرێکە لە دەریای ناحاڵیبوونی خۆیدا مەلە ئەکات. ئەم جۆرە لە

خوێنەر گومان لە مێژوو و داهێنان و کردە شۆڕشگ□□ی□کان و دەقە تەحریزییەکان دەکەن و تەنها ل□ گ□ش□یەکی تەسکەوە دەق دەخو□ن□ن□وە بێئەوەی بتوانن جیهانی بەرینی دەق ببینن.

سێ

خوێنەری پاسیف ئەو خوێنەرەیە کە پێی وایە دەقی ئەدەبی و هونەری بەرهەمی زاتی ئینسانە و دەکەوێتە ئەودیو یاسای گەشەی مێژوویی هێزەکانی بەرهەمهێنان. ئەوە راستە نووسین زادەی بیرکردنەوەی نووسەرە، بەڵام خۆ نووسەریش ناکەوێتە دەرەوەی بازنەی گەشەی پەیوەندییەکانی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەی سەرمایەداری.

چوار

لە دوو دەیەی رابردوودا و لەسەردەستی دەسەڵاتدارێتی حیزبە قەومی و دینییەکان،سیاسەتێکی ئێجگار ناشرین بەڕووی نووسەراندا پیادەکرا، ئەویش کڕینی قەڵەم و هەڵویست و بەخشینی پاداشت و خانوو و ئەرز و خەڵاتی ماددی و سەفەر بۆ دەرەوەی وڵات تا دەگات بە سیاسەتی خانەنشینکردنی نووسەران و ئەدیبان و ڕۆشنبیران. ئەم هەلومەرجە دۆخێکی هێنایە ئاراوە کە نووسین و ئاستی نووسین هێندە هاتە خوارەوە و ناشرین کرا، بووە هۆی دروستکردنی لەشکرێک لە خوێنەری نا ئاکتیف و بێدەربەست سەبارەت بە دۆخی کۆمەڵگەو ژیانی ئینسانەکان.

پێنج

سادەترین خوێنەر ئەو توێژەن کە کەوتوونەتە دوای کاریزما و لەدواشیکردنەوەدا لەئاست بینینی ڕووی واقعی ژیان تووشی نابینایی دەبن. ئەم جۆرە لە خوێنەر نە دەتوانن قووڵ بیربکەنەوە و نە دەشتوانن لەسەر هەر ئاریشەیەکی ڕۆشنبیریی بڕیار بدەن. ئەم خوێنەرانە وا ڕاهێنراون کە دەبێ کەسێک لەبری ئەوان بیر بکاتەوە. هەر بۆیە تا کاریزماکە لەمەیدان بێ ئەمانە چالاکن و هەر کە کاریزماکە لەمەیدا نەما، ئەمانیش تووشی شلبوونەوە و خاوبوونەوەی فیکری دەبن و لەشوێنی خۆیان هەر مراوەحە دەکەن.

شەش

خوێنەری چالاک ئەو خوێنەرەیە کە بە بەرنامەوە دەخوێنێتەوە و دەزانێ چی دەخوێنێتەوە و چۆن خۆی بە زانیاری دروست بارگاوی دەکات. ئەم خوێنەرە ئەکتیف□ ل□خو□ند□ن□وەی هەر دەقێکدا ب□ پ□ل□ی

یەکەم پەیامی کۆمەڵایەتی دەقی بەلاوە گرنگە و ئینجا لە پانتایی دەقدا بەدوای تەکنیک و دواجاریش لەهەوڵی ناسینی نووسەر و دەقنووسدا دەبێ.

حەوت

خراپترین جۆری خوێنەر ئەوانەن کە بەدوای شەپۆلی خەڵک (عامە) دەکەون و خۆیان هیچ لێکدانەوەیەکیان نییە بۆ خوێندنەوە و نووسین و نووسەر و هەلومەرجی ڕۆشنبیری کۆمەڵگە. ئەمانە وەکو ئەو کڕیارانەن کە ناوبانگی چێشتخانەیەک پەلکێشیان دەکات بۆ خواردن نەک کواڵیتی خواردنەکە. ئەم خوێنەرانە هەر کە بیستیان فلانە نووسەر میدیای بۆرژوازی فووی پیا دەکەن، نابینایانە دەکەونە هەمان دۆخەوە و ساویلکانە دەکەونە فوو کردن بە هەمان زوڕنانی بۆرژوازی بەبێ ئەوەی هەستی پێبکەن. بۆیە ئەمجۆرە خوێنەرە زیاتر قوربانین و توانای خۆ دەربازکردنیشیان زەحمەتە لەو دۆخە ناهەموارە بە ئەنقەست چێکراوەی بۆرژوازی.

هەشت

نووسەر هەمیشە بەشاییەک(بوارێک) بۆ خوێنەر دەهێڵێتەوە تا بتوانی بەشداری بەئاکام گەیاندنی پرۆسەی گەیاندنی پەیامی کۆمەڵایەتی نووسین بێت. ئەمەش بەو مانایە نییە کە خوێنەر(وەرگر) یەکسان بکەین بە نووسەر(نێرەر). نەخێر، نووسەر و خوێنەر دوو کاراکتەری ناو پرۆسەی نووسینن و هەریەکەیان ئیش و بەرپرسیارێتی خۆی هەیە.

نۆ

ئەو خوێنەرانەی لەسەر متمانەی هەڵسەنگاندنیان بۆ دەق لەسەر بنچینەی هاوشاری و هاوڕێیەتی و هاو حیزبی و تاد، بنیاد دەنێن، هەمیشە غەدرێکی گەورە لە دەق و نووسین دەکەن و خۆشیان دەزانن چ بەمانایەک نمایش دەکەن و بێکەڵکترین پێوەریان بەدەستەوە گرتووە. ئەم ش□□ۊکارانە دەبێ ئەوە بزانن کە بەو کارەیان نەک نابنە داهێنەر، بەڵکو دەکەزییەکن بەجەستەی ئەدەب و ڕۆشنبیرییەوە.

دە

نووسین نە پەرجووە و نە کاری لەکارنەهاتووشە. دیارە هێندە سانایە کە هەرکەس بیەوێ بنووسێ، دەتوانێ بنووسێ. ئیتر قەبەکردنی پرۆسەی نووسین و هێنانە ئاراوەی کۆد و نهێنی کە لیبڕالیزمی بۆرژوازی پەرەی پێدەدا و سۆپەرتی دەکا، هیچ خزمەتێک بە خوێنەر ناگەیێنێ جگە

لەسەرلێشێواندن و بەلاڕێدابردن. خوێنەری زیرەک دەبێ لەدەقدا بەدوای پەیامی کۆمەڵایەتی و شۆڕشگێرانەدا بگەڕێ لەوێشەوە نووسەر و دۆخی نووسین هەڵسەنگێنرێ و قەزاوەت بکات.

یانزە

بەدەستەوەگرتنی کتێب بەمانای خوێندنەوەی کتێبەکە نییە. وێنەگرتن لەگەڵ کتێب و پۆستکردنی لە سۆشیال میدیادا، ئەگەر ڕێژەیەکی دڵسۆزبوون و پەرۆشی ب□□ت بۆ کتێب، ئەوا ڕێژەی زۆری پۆز و خۆدەرخستنە تا لەو ڕێگەیەوە پەیامی کەسێتی خۆیان بگ□□ن□ن و ئامانجی شەخسی خۆیان بپێکن. ئەم جۆرە مر□قانە نەخۆشن و هەرگیز ناتوانن ببنە خاوەن مەعریفە تا عەقڵیکی ئاوا ڕێبەریان بکات.

دوانزە

بوونی کتێبخانە لە ماڵەکان، جگە لە لایەنە مەعریفییەکەی، جوانییەکیش دەبەخشێ بەو ماڵە. بەڵام کتێبخانە چ سوودێکی هەیە لە ماڵ کە کتێبەکانی تۆزی لێ بنیشن و هەرگیز شوێن رەفەکانی خۆیان جێنەهێڵن. خۆدەرخستن ل□ بەردەم مێوان وکەسوکار لەڕێگەی کتێبخانەوە گوایە دەخوێنێتەوە، جگە لەوەی نەزانییە، جێی بەزەییشە. کۆمەڵگە زۆرێک لەو جۆرە کارەکتەرانە لەخۆ دەگرێ.

سیانزە

وەکچۆن هەموو کتێبێک مەعریفەی ئینسانی ت□□ا بەرجەستە نەبۆتەوە، ئاوا خوێنەریش هەیە کە نە نرخی کات دەزانێ و نە لە ئازاری نووسەری جیددی دەگات. خوێندنەوەی جیددی کتێب مر□ق ل□ بەردەم بەرپرسارێتیەکی کۆمەڵایەتی و سیاسی دادەنێ. خوێنەری جیددی ناتوانێ ئەو مەعریفە جوانە ئینسانییەی لە کتێبەوە فێری دەبێت تەرجەمەی ژیانی پراکتیکی خۆی نەکات و بێدەربەست بێت لە ئاستیدا.

چواردە

هەموو خوێندنەوەیەک گەرچی جیددیش بێت دەبێت دواجار مەعریفەی ناو کتێبەکە بریار دەدات ئاخۆ خوێنەر بەرەو چ ڕەهەندێکی ئاراستە دەکا و لەدوا شیکردنەوەدا چ جۆرە گیانەوەرێکی لێدەردەچێ. کتێبە ناواخنە ڕەشەکان ئەوانەی ئیش لەسەر تێکدانی بەها مرۆییەکان دەکەن، بێ دوودڵی دەتوانم ب□□□م مر□ق ب□رەو تراژیدیا ئاراستە دەکەن و دواجار لەبری ئینساندۆستی توخمێکی زیانبەخشی لێدەردەچێت.

پانزە

ئەوەی خوێنەری لە کتێب تۆراندووە و گاپێکی خستۆتە نێوانیانەوە، بریتییە لە دۆخی ماددی کۆمەڵگە. ئەمە پەیوەندی بە سەلیقەی خوێندنەوە و ئاستی بەرزی دەقەوە نییە. لاواندنەوەی لە چەشنی ئاشتکردنەوەی خوێنەر و کتێب و بە کلتوور کردنی خوێندنەوە جگە لە فێڵ لەخۆکردن هیچی تر نین. هەرکات دۆخی گەشەی ماددی کۆمەڵگە بەرەو سەر هەنگاو بنێ ، خوێندنەوە دێتەوە نێو کۆڕی خێزان و باوەشی خوێنەران کتێب بەخۆوە دەبینێ.

شانزە

ل□م□دا کتێب و خوێندنەوە و خوێنەر بوونەتە کاڵا و بازارێکی نیمچە گەرمیان لێ پێکھێنراوە کە کۆمەڵێ بازرگان و چەرچی خەریکی ساتوسەودان پێیانەوە. کۆمەڵێ دەزگای چاپ و پەخش پەیدا بوون کە خەریکی ئەفز□ییەت فرۆشتنن بەسەر خوێنەران و نووسەراندا. ئەم بازاڕە هێندە بێتامە کە دەرگا داخستن بەڕووی هەندێک و فووپیاکردنیش بەهەندێکی تردا بووەتە کلوورێکی ناشرین و کۆمەڵێ نووسەری چڵێسی هێناوەتە پێشەوە کە خوێنەر هەر بە ناوەکانیان تووشی ژانەسەر دەبێ، چ جای خوێندنەوەی کتێبەکانیان.

ح□قد□

ئەمرۆ جیهانی زانست و تەکنەلۆژیا پێشڕەفتی کردووە و سۆشیال میدیا خۆی خزاندۆتە هەموو شوێنێکی ئەم دونیایە. ئەنتەرنێت بۆتە شوێنی گەڕان و سۆراخی کتێب و تا دێت خوێنەری ئۆن لاین زیاتر دەبێت. وەکچۆن بەهەزاران کتێبخانە لەسەر ئۆن لاین هەس، ئاواش بە ملیۆنان خوێنەر ڕۆژانە سەردانی ئەو کتێبخانانە دەکەن و کتێب دەخوێننەوە کە هەندێجار بە پارەیە و زۆربەی جاریش بە خۆڕاییە. ئەم واقیعە تازەیەی خوێندنەوە لە جیهان وای کردووە کە خەریکە تەنگ بە کاغەز هەڵدەچنێ و میزاجی خوێنەری لە دۆخی وەرگرێکی ئاساییەوە گۆڕیوە بۆ وەرگرێکی خێرا .

هەژدە

خوێنەر هەمیشە لە خوێندنەوەی دەقی ئەدەبیدا بەتایبەتی ئومێدی ئەوە دەخوازی کە دەقەکە لە ئاست چاوەڕوانییەکانیدا بێت. خوێنەر کاتی خۆی تەرخان دەکات بۆ ئەوەی پەیامێک، مەعریفەیەکی تایبەت وەربگرێت. دەقی ئەدەبیش دەبێت هەم ناو□□ک□کی ئینسانی بەرز و هەمیش تەکنیکێکی بەرز لە خۆ بگرێت تا لەئاست چاوەڕوانییەکانی خوێنەر دا بێت.

نۆزدە

وەکچۆن بانکخواز و مەلا و موبەلیغە ئاینییەکان بە مەرامی سیاسی خۆیان و پاراستنی بەرژەوەندی چینایەتی دەسەڵات، ئایین بەکار دەهێنن و سوود لە نەخوێندەواری و نەزانی خەڵکی ستەمدیدە وەردەگرن، ئاواش ناوە دیارەکانی نەو کایەی ڕۆشنبیریی و ئەدەبی کوردییش سوود لە هەژاری فیکری خوێنەری کورد وەردەگرن و لەڕێگای نووسین و بەرهەمەکانیانەوە خوێنەریان لە گرنگترین ئەرکی خۆی دوور خستۆتەوە، کە ئەویش تێگەیشتنە لە پەیامی کۆمەڵایەتی نووسین و بەکردەوە دەرهێنانی ئەو پەیامەیە لەژیانی کۆمەڵایەتی و سیاسی کۆمەڵگە.

نیوەی دووەمی ٢٠١٩

سبحان اللە … پشکۆ ناکام

….. درۆکردن بەدەمی کەسەکەوە کە ناسراو بێ و خانەوادەیەکی لەدوای خۆی جێهێشت بێ و سامانی ژیانی بۆ مێژ و ئەرشیف هەبێ ، تەنها درۆکردنێکی ئاسایی نیە و ئەچێتە قاڵبی تەزویر کردنی کەسایەتی کەسێک و ڕووبەڕووی پرسەی یاسایی ئەبێتەوە ، جا ئەو درۆ و تەزویرە بە کراوە مەگەر هەر داهێنەرەکەی پێمان بڵێ..
لە ڕۆژی 30/ی مانگی پێشوو لە فەیسبوک کەسێک بەناوی “کامەران سوبحان” بابەتێکی بڵاوکردۆتەوە گوایا ئەمە لە بیرەوەرییەکانی “سەعید ناکام”ەوە وەرگیراوە و لە ڕۆژگاری “سەفەر بەلک” ناکام تەرجەمەی کردوە بە سوپای رووسی لە ناوچەی موکریان لەگەڵ ئەفسەرێکی بەدیل گیراوی تورک ، پێش هەموو شتێ نە بەندە نە کەس لە خانەوادەکەمان نە هیچ یەکێک لە هاوڕێ و ئاشنایانی ناکام نەمانبیستوە کە باوکم ڕووسی زانیوە و ئەو هەواڵە لە کاغەز دروستکراوە زۆر تازە و گومانـاوییە بەمان ، مەگەر “ناکام” کەپییەکی هەبێ و مەبەستی لەو بێ ، ئەمەش شایانی پێکەنینە،،،سەفەربەلک لە بیستەکانی سەدەی ڕابردوو و لەدەرئەنجام و تەداعیاتی یەکەم جەنگی جیهانییەوە هاتۆتەکایەوە، ئەوەنەش کە ئەمە بزانین ناکام ساڵی 1917/لەدایک بوە گەر لەسەداسەدیش نەبێ تە بەڵێ ساڵێک زووتر یان ساڵێک دەرەنگ تر بوە، کەواتە لەسەفەربەلک

باوکم یا ساوابوە یا منداڵێکی زۆر بچووک ، ئیتر بە چ ئەقڵ و بەچ مەنتیق و بەچ پێوەرێک نەک هەر رووسی زانیوە وەرگێڕیش بوە!! ئەم دیمەنە خەیاڵاوییەی کاک کامەرانی پێشتر ئیخوان و دواتر یەکگرتوو و حاڵی حازر گۆڕانە لە کام زەمینەی نەفامییەوە سەرچاوەی گرتوە؟ چ مەتەڵێکی شاراوەی سوبحانیە کە جگە لەخۆی کەس هەڵیناهێنێ ، هەموو بیرەوەرییەکانی ناکام(نوسخە ئەسڵییەکە نەک ئەوەی کەپارتی چاپی کردوە) پەڕەیەکی تیا نیە کە پشتگیریی خەیاڵەکەی ئەو زاتە بکات مەگەر پەڕەیەک هەبووبێ و لە چاپ کردنا وون بووبێ ئێستا ئەم دەزیوێتەوە..سبحان اللە...ئەم تەزویر و بەسەرهات دروست کردنە لە ژیانی کەسایەتی ناکام لەلایەن هەمان کەسەوە دووەم جارە ، جارێکیان لەوێنەیەکی مێژوویی چاپخانەی “ژین” ناکامی کردبوو بە گۆران” دیارە بە عەینەکەکەی فەیسبوکەکەیەوە سەیری کردوە و لێڵە تێک چوە” و ئەم جارەیان لە تاکە و تاکەتی چاوی تێپەڕیوە و خۆی ساڵ دائەنێ و و خۆی وەرگێڕ دائەنێ و خۆی ئەفسەر ئەگرێ هەر خۆشی کتێبێک ئەکا بە شایەت کە ئەو پەڕەیەی لە سی ئەپریلا ئەمساڵا خراوەتە ناوی !!لاپەرەیەک کەوەک مەبەستی ئەو تەزویرە دیار نیە ، ئەگەر مەبەست لەی لایک و کۆمێنتە لە جیاتی تەزویر و ساختە کردن لە مێژوو بابەتی تر زۆرە باسی لە بکا و لایکەکی زۆریشی بۆ بێت با مۆڵەت لە حیزبەکەی وەربگرێت و کەمێک ، زۆر کەم باسی وێرانکردنی هەرێم و تێکدانی بار و گوزەرانی خەڵک بکا لەسایەی ئەم دەسەڵاتە دیکتاۆرە مافیایەی هەولێر ، جا بزانە چۆن بەهەزاران لایکی بۆ یەت چونکە خەڵک ئەوەنە پڕە لە دەسەڵاتی بنەماڵەی راکردن و قووتی خەڵک دزین ، ، بەڵام ئەمە بە سوبحان زادە بقۆیە چونکە ئەو لایەنەی کردی بە راوێژکاری پارلەمان بە مووچەیەکی شەش ملیۆنی سانسۆڕی هەیە لەقسە کردن لەسەر دەسەڵات دوای ئەوەی بوون بە گۆچان بە راست کردنەوەی شانی خواری بنەماڵەی دەسەڵات...

ئەگەر ئەم تەزویرە لە کەسایەتی و ژیانی ناکام تەنها هەڵەیەکی بە مەبەست بوە پێویستی بە روونکردنەوە هەیە ، گەر وانیە و مەبەستێکی لە پشتەوەیە ئەوا جۆرئەت و غیـــرەت ســـەنگی. مەحەکە بە ئەوەی ئەم سوبحـــانە چۆن ڕاستگۆیە لەگەڵ خۆی لەگەڵ بەچوونەکـــانی و چۆن ڕاستگۆیە لەگەڵ واقیع وەک خۆی نەک وەک تەزویر..

ئەمە هیچ بروایەکمان بە پرۆسەی یاسایی و قەزائی لە هەرێما نیە ، بۆیە وەک ئەو زاتە خۆی ئەڵێ : ئـــای کـــورد چۆن نەگبـەت و دامـــاوە ، ئەمەش ئەڵێین : ئای کورد چۆن نەگبەت و داماوە کە خاوەنی دووانی وەک تۆیە..سبحان اللە......

ئەدەبی منداڵان ... کەروێشکەسپی
... فەرهاد ئەحمەد بەرزنجی

ئەوکەروێشکە سپییە
جوانە لە وێنەی نییە
هەتا بڵێی نیانە
خنجیلەیە و خەپانە
هەمیشە من حەزدەکەم
یاری لەگەڵدا بکەم
دێم و دەچم لەگەڵیا
دەیدەمێ گێزەروگیا
ئازاری یەکتر نادەین
لەگەڵ یەکتر لێبوردەین
ئەویش زۆر ئاسودەیە
هاوڕێی وەک منی هەیە.